

EDWARD ARTHUR THOMPSON, HUNLAR BİR ÇEVİRİ KOMEDİSİ

TURHAN KAÇAR

E. A. Thompson'un ilk defa 1948'de basılan A History of Attila and the Huns adlı eseri, Peter Heather tarafından gözden geçirilerek, The Huns adıyla Blackwell Yayınevi tarafından "The Peoples of Europe" serisinde 1996 yılında yeniden basıldı. Eser, bu yeni basımından Hunlar adıyla Türkçeye çevrildi. Bu yazıda, Thompson ve Hunlar üzerine bazı notlarla beraber, eserin Türkçe çevirisinde yer alan hatalara işaret etmek istiyorum.

Akademik çabasını büyük oranda Germanler veya Batı Roma İmparatorluğu sınırlarına yığılmış German kabileleri üzerine sarf eden Thompson'un, burada Türkçe çevirisi ele alınacak olan *Hunlar* başlıklı eserinin yanı sıra, *The Historical Work of Ammianus Marcellinus* (1947), *The Early Germans* (1965), *The Visigoths in the Time of Ulfila* (1966), *The Goths in Spain* (1969) ve *Romans and Barbarians* (1982) gibi çalışmaları vardır. İngiliz akademik çevrelerde, Batı Roma İmparatorluğu'nun 5. yüzyılda karşılaştığı problemleri Marksist bir yaklaşımla analiz etmesiyle tanınan Thompson'un, Marksizm'le karşılaşmasına, 1 Ocak 1994'teki ölümünün hemen sonrasında Profesör R. A. Markus, 6 Ocak 1994 tarihli *Independent* gazetesinde kaleme aldığı bir anı yazısında kısaca değinir. Hiç şüphesiz onun eserleri, çağdaş Batı eskiçağ tarih yazıcılığında özellikle 1970'lerden itibaren farklı bir alan olarak ortaya çıkan geç antikçağ çalışmalarına önemli oranda ilham kaynağı olmuştur ki, bu alanın kurucu azizi Peter Brown, çığır açan *Geç Antikçağ'da Roma ve Bizans Dünyası* adlı eserinde, Thompson'un Germanler üzerine çalışmalarını sityişle anmaktadır.

Thompson burada söz konusu olan eserinin ilk bölümünde, Avrupa Hun tarihi üzerine çalışmalarda arkeolojik kaynakları kullanmanın güçlüğü ve konuya ilişkin literatür kaynakları (Ammianus Marcellinus, Thebesli Olympiodorus, Priscus) değerlendirdikten sonra, Attila öncesindeki Hun tarihini ve toplumunu ele almaktadır. Eserde, Attila'nın zaferleri, Tuna'da Doğu Roma İmparatorluğu ile yaptığı anlaşmaları, Attila'nın yenilgileri ve Attila döneminde Hun toplumu ayrı başlıklar altında incelenmektedir. Roma dış politikası ve Hunları da tartışan Thompson, eserinin sonuç bölümünde, Attila efsanesine, Hunlara yönelen Roma desteğine ve Avrupa tarihi içerisinde Hunların yerine değişmektedir. Thompson'un günümüz İngiliz eskiçağ tarih yazıcılığında önemli vârisi gibi görünen Peter Heather bu yeni baskıya hem uzunca bir "Sonsöz" yazmış hem de Thompson sonrası çalışmalara ilişkin bir bibliyografya eklemiştir. Eserin ekler bölümünde yedi tema bibliyografik olarak kısaca işlenmektedir.

Thompson'un eserinin en önemli yanı, Hunları, geç dönem Roma İmparatorluğu tarihi çalışmasının kenarında bir konu olarak değerlendirmemesi ve doğrudan merkezi

bir konu olarak incelemesinde yatmaktadır. Hunlar arasında bizzat bulunmuş ve birinci elden gözlemler sunan Priscus'a değil de Ammianus Marcellinus'un aşırı ön yargılı etnografik değerlendirmelerine daha fazla itibar eden Thompson'un Marksist perspektifi işte bu noktada ortaya çıkmaktadır. Thompson, özellikle Doğu Roma dış politikasını ele aldığı sekizinci bölümde, Konstantinopolis'te Yeşillerin hamisi olan hadım Chrysaphius'un etkisiyle Hunları ödemeler yaparak denetim altında tutma biçiminde ortaya çıkan II. Theodosius'un izlediği dış politikayı eleştiren Priscus'un, Roma İmparatorluğu idealleriyle değil, daha çok mensup olduğu üst sınıfların idealleriyle hareket ettiğini ve eleştirilerini bu çerçevede oluşturduğunu savunmaktadır. Gerçekten Priscus biraz da abartıyla, Hunlara ödeme yapmak için salınan ek vergileri ödemek için Doğu Roma aristokrasisinin eşlerinin mücevherlerini satmak zorunda kaldıklarını yazıyor ve bu bağlamda yükün, alt sınıfların değil de üst sınıfların üzerine yıkıldığını ima ediyordu. Geleneksel kaniya göre, Bizans başkentinde geniş alt kesimler hipodromda Yeşiller grubunu, seçkin üst sınıflar ise Mavileri oluşturuyordu. Daha sonra bu ayrıma dinsel bir çer-

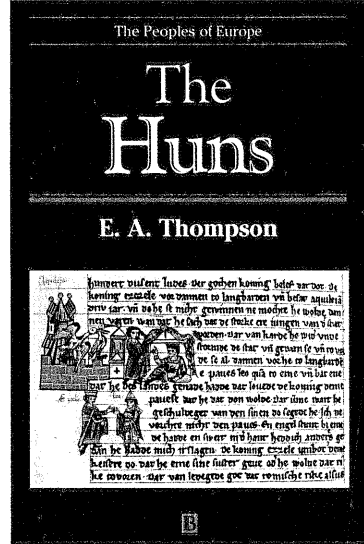
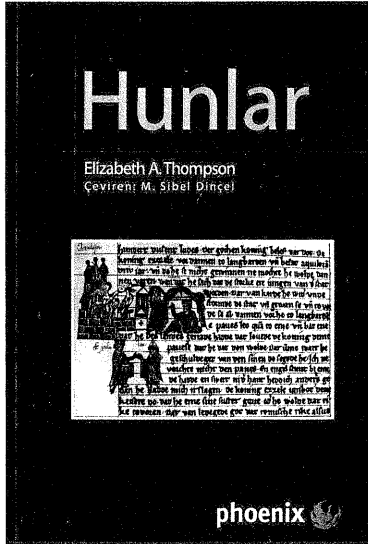
çevre de eklenerek, Yeşiller Monofizit Hıristiyanların, Maviler ise Kadıköy itikadı yanlılarının partisi olarak sunuldu. Modern ideolojik kavram ve modellerin eskiçağ toplum yapısına uygunluğu şüphesiz tartışmaya açık bir husustur.

Thompson'a ve Hunlara bakış açısına ilişkin bu kısa notlardan sonra, eserinin Türkçe çevirisine gelirse, daha kapakta bir hayal kırıklığı yaşıyoruz. Bu hayal kırıklığı bir çeviri komedisi ile karşı karşıya olduğumuzun ilk işaretidir. Yazarın adı Edward olduğu halde Türkçe kapakta "Elizabeth" olarak basılmış ve aynı hata arka kapakta yer alan kısa biyografik notta da tekrar edilmiştir. Eserin İngilizce aslının kapağında yazar adı, sadece E. A. olarak yazılmış, ancak Türkçesini hazırlayanlar, ona "Elizabeth" adını uygun görerek, yazarın cinsiyetini

se: İmparator Marcianus'un ismi Marcius; Valentinianus'un ismi Valentinus; Iustinianus'un ismi Iustinus; Carinus'un ismi Carnius; şair Claudianus'un ismi Claudius; Salvianus'un ismi Salvius olarak yazılmıştır. İsimlerin yazılışı konusundaki özensizlikler, Romulus'un Rumulus (s. 147); Maximinus'un Maximinnus, Onegesius'un ise Onegesius, Aetius'un Aetius (s. 70) olarak yazılmasında da görülmektedir.

Çeviride karşılaştığımız bir başka ciddi sorun, Roma İmparatorluğu idari sistemine ilişkin terimlerin Türkçe karşılıklarının tam olarak verilememesi ve bazen de uydurma karşılıklar bulunmasıdır. Mesela, s. 47'de "sulh hâkimi Anthemius" olarak çevrilen *praetorius praepectus* Anthemius'un idari görevinin karşılığı "genel vali" olarak çevrilebilirdi

da "yerel yöneticiler" olarak çevrilmeliydi. Bu tür terimlerin yanlış çevrilmesi, tamamen çevirmenin tarih disiplinine ilişkin akademik jargona hâkim olmamasından kaynaklanmaktadır. Akademik jargonun dışında olmanın bir başka göstergesi de, "Frankların" metin içinde hep "Frenkler" diye çevrilmiş olmasıdır ki, sürekli tekrarlar çevirmenin "Frenk" ile "Frank" arasındaki farkı bilmediğini göstermektedir. "Frenk" kelimesi "Frank" kelimesinden dilimize geçmiş olabilir ama *Hunlar* kitabında kastedilen Franklar, 5. yüzyıl sonunda günümüz Fransa'sında bağımsız devlet kuran bir sınır ötesi kavmiydi. Hâlbuki dilimizdeki Frenk ise, Türk Dil Kurumu'nun *Türkçe Sözlüğü*'nde "Anglosakson, Cermen veya Latin ırklarının birinden olan kimse; Osmanlıların Avrupalılara, özellikle Fransızlara verdikleri ad" şeklinde geçmektedir.

de değiştirmişlerdir! Hâlbuki metin içerisinde, Peter Heather'in yazdığı "Sonsöz'de yazarın adı doğru olarak Edward diye yazılıdır (Türkçe çev. s. 267). Üstelik İngilizce aslının arka kapağında kısa biyografide "his previous books" ifadesi, biraz İngilizce bilene yazarın cinsiyeti hakkında fikir verir.

Bu çeviriye yüzeysel olarak okuyan birisi bile, metin içerisinde ortaya çıkan Latince isimlerin yazılışlarındaki yanlışları fark edebilir. Özellikle imparator ve yazar isimleri büyük oranda yanlış yazılmıştır. Birkaç örneği sıralamak gerekir-

ki başka bir yerde "vali" olarak çevrilmiş. Çevirmen, "consul"ü, "konso-los" olarak çevirmiş ki, doğrusu ya olduğu gibi bırakabilir veya Türkçe fonetiğe uyararak "konsül" şeklinde çevirebilirdi. Keza "council" konsey değil, "konsil"; "master of the offices", (*magister officiorum*) makamı, "memurlar başı" (s. 128) değil, "daireler amiri" olarak çevrilse daha anlamlı olurdu. "Master of the soldiers" (aslı *magister militum*), "asker başı" değil, "general" veya "ordu komutanı" olarak çevrilebilirdi. İngilizce asıl metindeki "local magistrates" ifadesi "yerel sulh hâkimleri" olarak çevrilmiş (mesela s. 106), hâlbuki bu

Çeviri yapılan alana ilişkin hiç ön bilgi sahibi olmadan, bir eseri çevirmeye kalkışmak, okuyuculara yanlış tarih bilgileri vermekle de sonuçlanabiliyor. Mesela, *Hunlar*, s. 35'te yer alan "358 yılında Libanius, Jül Sezar'a şöyle yazmıştır..." ifadesinde kastedilen Jül Sezar değil, Caesar Julian'dır. Türkiye'de Jül Sezar denildiği zaman, MÖ 44 yılında katledilen Caesar (veya Sezar) kastedilmektedir. Ancak metinde söz konusu olan Jül Sezar değil, İmparator İulianus'tur ki, 355 ile imparator olduğu 361 yılına kadar sıfatı *caesar* idi. Bu sıfat, Roma İmparatorluğu'nda bir dönem imparatorlar için kullanılmış, daha sonra, Diocletianus'un kurduğu tetrarşi (tetrarchia) döneminden itibaren ise, *augustus* sıfatının bir alt kademesi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu çeviri komedisine bir örnek de s. 41'de görülmektedir. "Çağdaşları tarafından sayıları 200.000'i bulduğu söylenen Gotların, 376 yılının son baharında Tuna Nehri'ni geçmelerine izin verilmişti ve iki yıl sonra, 9 Ağustos 378'de, Adrianopolis dışındaki ovalarda İmparator Valens'in ordularına katılmışlardı. Hunlar büyük Cannae Savaşı'nda rol oynamışlar mıydı?" Buradaki çeviri yanlışlığında sadece anlamı karşı-

lamayan kelimeler kullanılmamış, aynı zamanda önemli bir tarihsel olay da yanlış anlatılmıştır. Gotlar, 9 Ağustos 378'de Adrianopolis'te İmparator Valens'in ordularına katılmamışlardı, ancak söz konusu tarihte ve yerde İmparator Valens'in ordusuyla savaşmışlar ve bildiği gibi bu savaş Roma için büyük bir felaketle neticelenmiş ve Roma ordusunun 20.000 askeri ve İmparator Valens savaşta hayatını kaybetmişti. Bu savaş, çağdaşı tarihçi Ammianus Marcellinus tarafından MÖ 216'da Hannibal karşısında alınan Cannae yenilgisinden daha büyük bir felaket olarak nitelendiği için, Edward Thompson, (İngilizce aslı s. 29) "Did the Huns take any part in this greater Cannae?" sorusunu sormaktadır. Bu cümle "Hunlar, Cannae'den daha büyük olan bu savaşta yer almışlar mıydı?" şeklinde çevrilebilirdi ki, tarihsel bir olayın ifadesi olarak yanlış olmasın. Bu tür çeviri hatalarının yanında bir de uydurmalar söz konusudur. Türkçe çeviri s. 69'da "Ayrıca 558 yılında Konstantinopolis'te çok büyük bir telaş yaratan İsauria seferinde ise Hun ordusu 7.000 Kotriguri'den oluşuyordu ki..." diye devam eden cümledeki İsauria tamamen çevirmenin uydurmasıdır, çünkü asıl metinde (İngilizce metin s. 53) İsauria seferinden değil, Zabergan'ın seferinden söz edilmektedir. Türkçe çevirideki İsauria seferi, sanki 558'de Bizans başkentinden İsauria bölgesine (Mersin çevresinin dağlık kesiminin eskiçağdaki adı) bir sefer düzenlenmiş izlenimi uyandırmaktadır. İngilizce metinde söz konusu edilen Zabergan ise 6. yüzyılın ortalarında Tuna civarında yaşayan Kotrigurların lideridir ve 558'de ordusuyla Tuna'yı aştığı zaman bu Doğu Roma başkentinde çok sıkıntıya yol açmıştı. Görüldüğü gibi çarpıklık sadece, İsauria'nın bir bölge adı olması ve İngilizce asıl metinde geçen Zabergan'ın bir şahıs adı olması değil, yanlış tarih bilgisi yansıtmasıdır.

Metinde, İngilizce aslında yer alan terimlerin Türkçe karşılıklarının bağlam uyumu yer yer göz ardı edildiği görülmektedir. Daha ilk bölüm-

de yazarın Hunları tanımlarken kullandığı "illiterate" ifadesi Türkçeye "cahil" olarak çevrilmiş ki, doğrusu "okuryazar olmayan" ve cümlede de "...okuryazar değillerdi" şeklinde kullanılmalıydı. "Heretic" kelimesi, "kâfir" değil, "sapkın"; Nestorius için İngilizce metinde yer alan "heresiarch" sıfatı (s. 84), "dinsiz" değil, "büyük sapkın"; "ecclesiastical historian", "din tarihçisi" değil, "kilise tarihçisi" olarak çevrilmeliydi. Antik Heraclea/Herakleia kentinin modern karşılığı parantez içinde Kuşadası (s.110), olarak yazılmış, bu da yanlıştır ve doğrusu Marmara Ereğlisi'dir. Attila'nın adamlarından birisi Onegesius'un kardeşi Scotta için İngilizce sıfat "lieutenant", "subay" olarak çevrilse daha iyi olurdu. Bu İngilizce terimin modern karşılığı teğmen olmakla birlikte bir eskiçağ metni için "subay" daha yerinde olurdu. Çevirmen Pannonia'da bulunan Prima ve Secunda eyaletlerinden bahsetmektedir (s. 87). Burada da bir yanlış çeviri söz konusudur ve çeviride bu eyaletlerin doğru adı Pannonia Prima ve Pannonia Secunda (Birinci ve İkinci Pannonia) olarak yazılmalıydı. Bu tür yanlışlıkların yanı sıra, metin içerisinde görülen çok sayıdaki yazım hatasının listesini buraya dökmek mümkün değil ama durumu ortaya koymak için birkaç örnek verebiliriz. Mesela, s. 44'te Finike değil, Fenike olmalıdır; Theodisius değil, Theodosius (s. 71); Adölfi değil, Alföldi (s. 82); "piskoposun berberindekiler" değil, "beraberindekiler" (s. 56); Norbon değil Narbon (s. 91); davranışı değil davranış; bişmediği değil, bilmediği (s. 134-35). Keza, s. 120'de "Gallic Chronicles" yerine kullanılan "Galya Günlemleri" ifadesi biraz tuhaf ve zorlama gibi görünüyor, oysa "chronicle" Türkçede "vakayiname" olarak bir karşılığa sahiptir.

Çevirmenin metni anlamsızlaştıran çeviri hatalarından birisi de "capitulation" kelimesini aşağıdaki cümlede basitçe "kapitülasyon" olarak vermesidir: "Anlatılanlara göre, Aquileia şehri uzun tarihi boyunca sık sık kuşatılmasına karşın hiçbir zaman zarar görmemiş ve kapitü-

lasyon altına alınmamıştı." (s. 182). Kapitülasyon terimi Türkçede daha çok imtiyaz anlamıyla bilinmektedir ve bu anlamıyla, söz konusu cümlenin anlaşılmasını sağlamamaktadır. Ancak "capitulation" İngilizcede birden çok anlama sahiptir ve bu cümledeki anlamı "teslim olmaktır" ve cümlenin son kısmı "teslim olmaya zorlanmamıştı" şeklinde düzeltilmelidir. Anlamsız çevirilerin birisi de s. 157'de karşımıza çıkmaktadır: "Cyrene'ye yapılan başarılı bir sefer sonrasında sabık ölen kadın, imparatorun kendisini Constantius ile evlenmeye ikna etme çabalarına karşı gelmesinin uygun olmayacağını düşünüyordu" cümlesi herhangi bir anlam ifade etmemektedir. Cümlenin İngilizcesi şöyledir: "Her husband had died after a successful campaign in Cyrene, and she did not see fit to reject the emperor's persuasions that she should marry to Constantius" (İngilizce metin s. 136). Bu cümle şöyle çevrilebilir: "Kocasını Cyrene'ye yapılan başarılı bir seferde ölmüştü ve kadın, Constantius ile evlenmesi için imparatorun ikna girişimlerini reddetmeyi uygun bulmuyordu."

Sonuç olarak burada işaret edilen çeviri ve yazım yanlışları, eserin sadece bir kısmının karşılaştırmalı okunmasına dayanmaktadır. Dolayısıyla, bu çevirinin detaylı bir karşılaştırmalı okuma sonrasında, burada listelenenden çok daha fazla hata içerdiği düşüncesindeyim. Şüphesiz bu eserin Türkçeye kazandırılma düşüncesi memnuniyet vericidir, ancak akademik tarihçilik açısından böylesine önemli bir çalışma, yazarın adı ve cinsiyeti bile değiştirilerek (!) çevirmenin (ve yayın ekibinin) özensizliğine ve bilgisizliğine kurban edilmiş ve adeta amatör bir çeviri komedisine dönüştürülmüştür.

TURHAN KAÇAR
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ,
FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ,
TARİH BÖLÜMÜ

Metinde bahsedilen eserlere ait bilgiler:
E. A. Thompson, *The Huns, Revised and with an afterword by Peter Heather*, (Blackwell Publishers, Oxford 1996). Türkçesi: *Hunlar*, (Çeviren M.Sibel Dinçel), (Phoeniks, Ankara 2008).